

N. Kochetkova

Improving the monitoring of social and economical differentiation of region

Essence of monitoring of social and economical differentiation of region is considered in the article. The system of monitoring of social and economical differentiation of region, that includes a kernel, subsystems of the methodological providing, estimation and acceptance of administrative decisions, is offered. The use of methods and indexes of estimation of progress of region trends are certain.

Одержано 20.03.12

УДК 331.101.27

М.В. Семикіна, проф., д-р екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Напруженість соціально-трудових відносин як гальмо економічного зростання регіону

На основі аналізу стану соціально-трудових відносин в Україні і, зокрема, у Кіровоградській області, визначено протиріччя в їх розвитку, доміанти соціальної напруги, обґрунтовано необхідність активізації соціального діалогу в інтересах забезпечення прогресивного соціального розвитку регіону та економічного зростання.

соціально-трудові відносини, соціальна напруга, оплата, праці, зайнятість, безробіття, доходи, соціальні партнери, роботодавці, профспілки, соціальний діалог

Постановка проблеми. Світовий досвід переконливо свідчить, що соціально-трудові відносини завжди слугують індикатором ефективності соціальних та економічних реформ у будь-якій країні, важливим чинником продуктивної праці, якості життя й розвитку особистості. Водночас, накопичення суперечностей у розвитку таких відносин, може загрожувати соціальними конфліктами, нести небезпеку втрат і руйнацій із масштабними наслідками, навіть до уповільнення розвитку суспільства, деградації економіки, громадянської війни тощо. Своєчасна діагностика стану соціально-трудових відносин, активний соціальний діалог, адекватне реагування на «тривожні сигнали» заради соціальної злагоди, уникнення гострих конфліктів, – усе це має відрізнити цивілізовану країну із соціально орієнтованою державною політикою, урядом, який користується довірою. В Україні напруженість соціально-трудових відносин відбиває розбіжності між проголошеними цілями руху до побудови соціально орієнтованого ринкового господарства й реаліями сьогодення. Отже, дослідження та регулювання стану соціально-трудових відносин залишається актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатопланова проблема розвитку соціально-трудових відносин є предметом вивчення зарубіжних і вітчизняних дослідників. Вагомий внесок у розвиток наукових уявлень про формування гармонічних СТВ належить працям А.Сміта, Е. Мейо, Г. Емерсона, Ф. Тейлора, А. Маслоу, Ф. Герцберга та багатьох інших дослідників минулого і сучасності.

В Україні ці питання різноаспектно досліджували Антонюк В.П., С.І. Бандур, І.Ф. Гнибіденко, О.А. Грішнова, Т.А. Заяць, А.М. Колот, Е.М. Лібанова, Л.С. Лісогор, О.Ф. Новікова, В.М. Новіков, В.В. Онікієнко, І.Л. Петрова, У.Я. Садова, Л.К. Семів,

© М.В. Семикіна, 2012

Л.В. Шаульська та ін. Водночас, неефективність наявних механізмів регулювання соціально-трудових відносин в Україні, втрата керованості їх розвитком, зумовлює нагальну потребу у продовженні досліджень у цьому напрямі..

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення результатів дослідження причин напруженості соціально-трудових відносин на прикладі Кіровоградської області.

Виклад основного матеріалу.

Реформи, орієнтовані суто на економічну парадигму, без урахування соціальних цінностей, стають перешкодою економічного зростання та інноваційного розвитку, негативно позначаються на стані соціально-трудової сфери, якості людського розвитку. Приклад України, на жаль, це яскраво ілюструє. Прорахунки у політиці реформ зумовили знецінення висококваліфікованої праці, поширення бідності, масову втрату соціального оптимізму. Водночас, багатьма урядами країн світу та широким загалом науковців нині визнано, що забезпечення стійкого економічного зростання є досяжним лише на засадах якісного людського розвитку, гармонізації соціально-трудових відносин [1, 2]. Саме це створює підґрунтя для соціально-економічного прогресу та загального процвітання держави, її населення. Тому роблять помилку ті представники уряду, бізнесу, які у своїй діяльності керуються суто цілями доходу, економічного зростання, недооцінюючи вплив соціальних чинників, людського розвитку на показники нарощування обсягів виробництва.

Пошук дієвих інструментів та невикористаних резервів економічного зростання принесе бажаний кінцевий ефект тоді, коли влада на всіх рівнях, усі соціальні партнери зможуть визнати і довести на практиці, що саме якісний людський розвиток є кінцевою метою їх взаємодії. Виходячи з таких позицій, видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист мають розглядатися не як «витрачання» бюджетних коштів, а як соціальні інвестиції, які могли б суттєво вплинути на розвиток економіки регіонів, України загалом. В контексті цих міркувань доречно визнати, що недооцінка значення людського розвитку в Україні та її впливу на економічні зрушення привела до швидкого відставання країни у господарчому розвитку порівняно з іншими державами.

За даними Звітів ПРООН, у 1993 р. Україна посідала 45 місце у світі за індексом людського розвитку (ІЛР), що інтегрально враховує валовий національний дохід у розрахунку на особу населення, доступ до освіти, можливості прожити довге і здорове життя. Отже, Україна була віднесена до країн з високим рівнем людського розвитку. Проте за останні 17 років рейтинг нашої держави суттєво погіршився в результаті недооцінки соціальних пріоритетів у політиці реформ: у 2010 р. Україна змістилася на 69 місце серед 169 країн і територій.

Упродовж останніх 20 років розвиток соціально-трудових відносин на Кіровоградщині відбувається у несприятливих соціально-економічних умовах. Економічні зрушення, які останніми роками мали місце у розвитку області, дуже повільно, недостатньо і обмежено позначаються на добробуті населення, стані соціального та демографічного розвитку регіону.

Аналіз даних статистичного бюлетеню «Регіональний людський розвиток» за період 1999-2010 рр. доводить, що Кіровоградщина порівняно з іншими областями України погіршила рейтингові позиції за низкою найважливіших показників регіонального людського розвитку, зокрема:

– за загальним індексом регіонального людського розвитку Кіровоградська область змістилася у рейтингу областей з 23-го місця на 26-е місце (отже, в області, порівняно з іншими регіонами, стали гіршими умови щодо можливостей забезпечити доступ до знань, матеріальний добробут, прожити довге та здорове життя);

– за демографічним розвитком – з 21-го на 27-ме місце (причинами є низький рівень середньої тривалості життя, високі коефіцієнти смертності немовлят та перинатальної смертності, а також незадовільні регіональні результати міграційного руху як результат загальної непривабливості робочих місць, доходів, умов проживання в регіоні);

– за матеріальним добробутом (охоплює показники середньої заробітної плати, середньої пенсії, купівельної спроможності доходів, рівня і глибини бідності та ін.) – з 14-го на 22-е місце (хоча останніми роками відбулися позитивні зрушення, адже у 2006 р. це було 26-те місце);

– за рівнем освіти (характеризує охоплення дітей дошкільними закладами, усіма видами освіти, чисельність студентів, середню тривалість навчання, частку осіб із вищою освітою) – з 11-го на 17-те;

– за станом охорони здоров'я (відображає доступність якісних медичних послуг, зусилля відповідних структур щодо попередження захворювань, у т.ч. і шляхом охорони праці) – 11-го на 21-е;

– за станом соціального середовища (відображає ступінь соціальної безпеки, соціально-психологічний клімат, у т.ч. коефіцієнт злочинності, ризики так званих «соціальних хвороб» – активного туберкульозу, алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, розладів психіки, питому вагу безробітних, які не мають роботи більше 1 року, частку народжених поза шлюбом, заборгованість по виплаті заробітної плати у розрахунку на 1 працівника та ін.) – Кіровоградська область змістилася у рейтингу з 25-го на 26-е місце. Особливої уваги соціальних партнерів потребують такі тривожні тенденції: у 2010 році Кіровоградській області був притаманний один із наднізьких рівнів інтегрального індексу соціального середовища, зафіксовано найбільшу кількість померлих від навмисного самоушкодження (33,3 особи на 100 тис. населення) та найбільшу питому вагу народжених поза шлюбом (33,4%). Це сигналізує про досить гострі проблеми соціальної безпеки, що не може не впливати негативно на соціальне самопочуття населення області і загальний стан соціально-трудових відносин.

У 2010 р. порівняно з показниками 1999 р. дещо покращився рейтинг Кіровоградської області лише за такими показниками регіонального людського розвитку:

а) екологічна ситуація – рейтинг піднявся з 19-го на 16-е місце (зменшення шкідливих викидів, хоча залишається високою питома вага скинутої неочищеної води у загальному її обсязі);

б) умови проживання населення – рейтинг області підвищився з 18-го на 16-те місце (вплинули забезпеченість житла газом, центральним опаленням, телефонами, кількість лікарняних ліжок);

в) фінансування людського розвитку – область перемістилася з 25-го на 16-е місце (цей показник інтегрально охоплює видатки місцевих бюджетів на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист (на 1 особу), трансферти Державного бюджету, їх співвідношення з соціальними витратами місцевих бюджетів);

г) розвиток ринку праці – з 10-го на 8-е місце [4; с. 24].

Однак за результатами загальної рейтингової оцінки людського розвитку у 2010 р., здійсненої Державною службою статистики України, Кіровоградську область віднесено до регіонів-аутсайдерів, оскільки область вперше за всі роки спостережень опинилась на передостанньому місці в рейтингу завдяки наднізьким показникам демографічного розвитку, соціального середовища, матеріального добробуту та охорони здоров'я. Порівняно з попереднім, 2009 р. відбулося погіршення показників практично за всіма складовими індексу людського розвитку [4; с. 20]. Регіональному

ринку праці притаманні зниження попиту на працю, зростання прихованого безробіття, тіньової зайнятості, дефіцит робочих місць з гідними умовами та оплатою праці.

Станом на 1.01.2011 р. сума боргу із зарплати в середньому на одного штатного працівника Кіровоградської області становила 4359 грн., що на майже на 25% перевищує середньоукраїнський показник (3493 грн.). Аналіз співвідношення суми заборгованості з виплати заробітної плати та фонду оплати праці за регіонами України (на 1 січня 2011 р.) засвідчує, що найбільшою по відношенню до фонду зарплати є частка такого боргу у Кіровоградській області – 13,8% (див. рис. 1). Іншими словами, саме Кіровоградській області у найбільшій мірі притаманна така крайня форма соціальної несправедливості, якою є заборгованість із виплати заробітної плати.

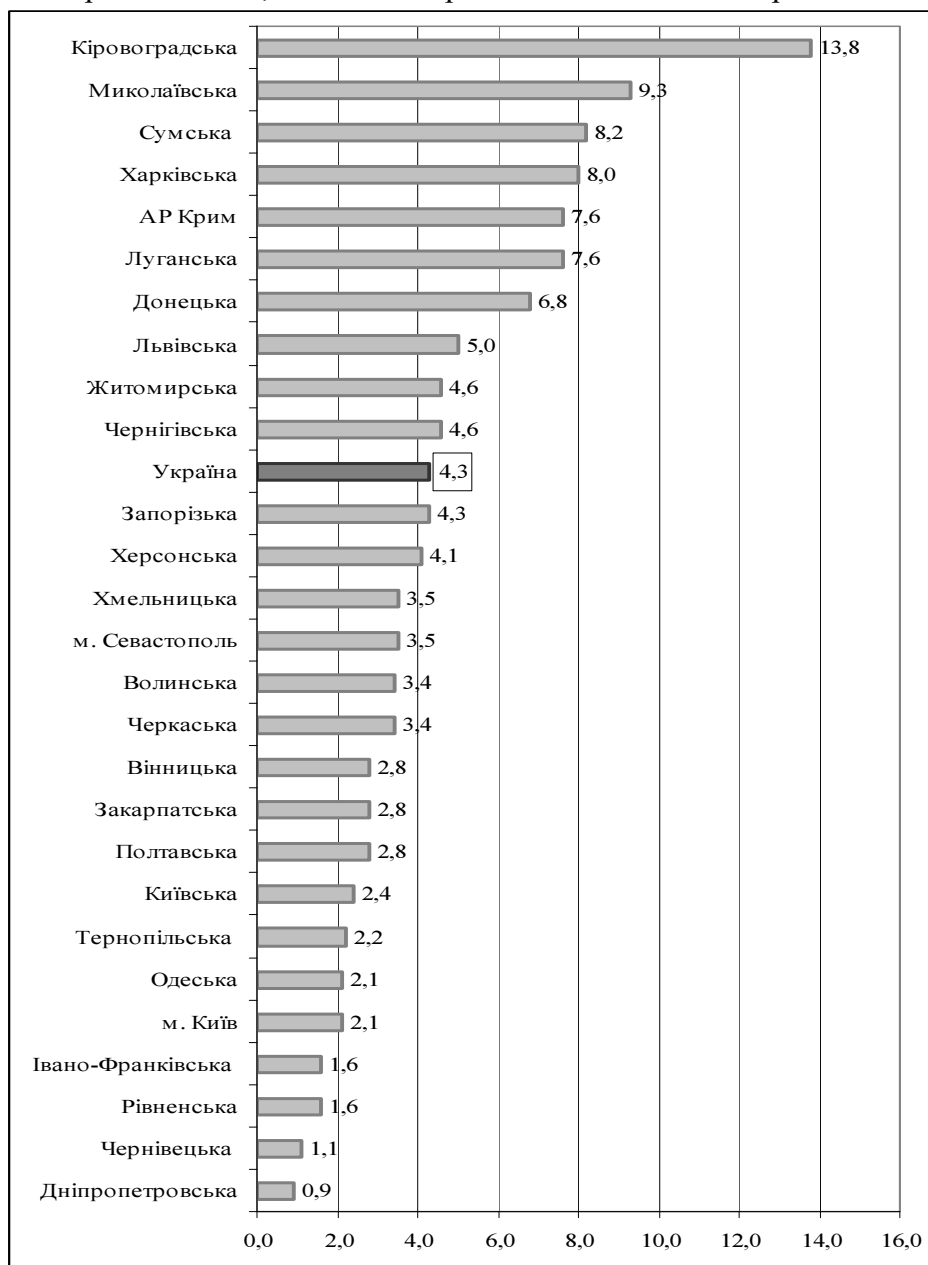

Рисунок 1 – Співвідношення суми заборгованості з виплати заробітної плати та фонду оплати праці за регіонами України (на 1 січня 2011 р.) Побудовано за джерелом [5, С.257]

Зауважимо, що гострота проблем у сфері оплати праці є неоднаковою як в межах окремих територій області, так і за різними видами економічної діяльності, що пов'язано, передусім, з відмінностями у доходах (їх ілюструє рис. 2).

Рисунок 2 – Середньомісячна заробітна плата працівників Кіровоградської області за видами економічної діяльності у 2010 р. Побудовано за джерелом [6, С.372]

Середньомісячна заробітна плата в області є нижчою, ніж в середньому по Україні. Так, у 2009 р. вона становила 1537 грн., тобто на 19% менше середньоукраїнського показника. У 2010 р. відбулося зростання офіційної заробітної плати в області до 1815 грн., проте так само залишилося її відставання у розмірі 19% від аналогічного показника на рівні України (2239 грн.).

На рис. 3 наведено ранжування міст та районів Кіровоградської області за розмірами середньомісячної заробітної плати та порівняння її із аналогічним показником на рівні області та України за даними 2010 р. Серед міст області лідером по середній заробітній платі є Знамянка, серед районів – Маловисківський район.

Можна побачити, що диференціація середньомісячної заробітної плати працівників по містах та районах Кіровоградської області є дуже великою [6, С.372]. Розбіжність у розмірах офіційного отриманого середнього заробітку досягає в області 73% або 1026 грн. Найнижчу зарплату отримують в Устинівському, Онufрієвському, Новгородківському, Бобринецькому районах, яка нижче середньої по області – на 20-23%, середньої по Україні – майже на 40%. Відставання міст

Світловодська, Олександрії від Кіровограду за показником оплати праці становить, відповідно, 16 і 20%. У свою чергу, середня зарплата в обласному центрі відстає від Знамянки, міста залізничників, на 21,2%.

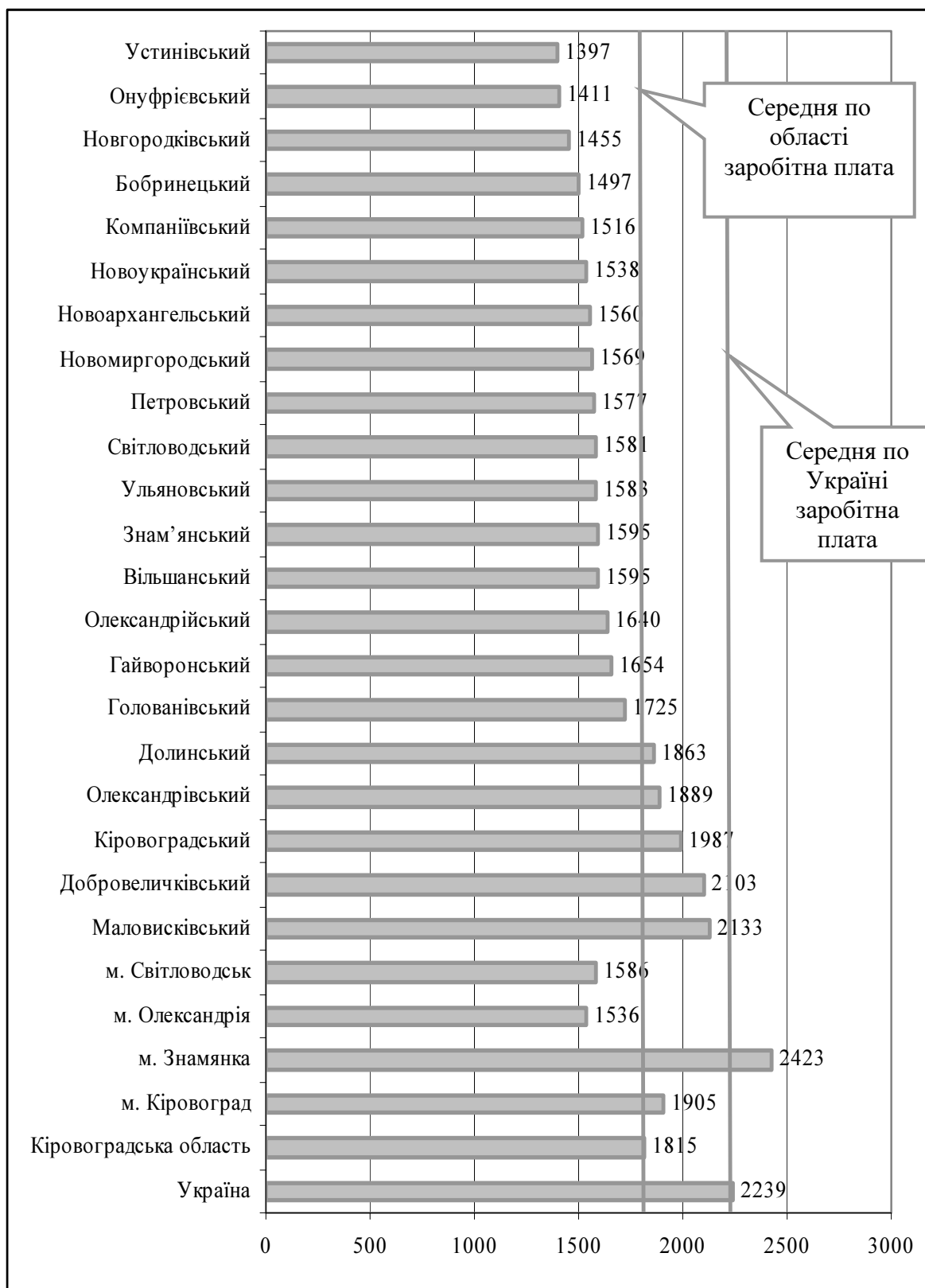

Рисунок 3 – Середньомісячна зарплатна плата працівників по містах та районах Кіровоградської області у 2010 році (грн.). Побудовано за джерелом [6, С.372]

За даними Головного управління статистики у Кіровоградській області, у 2010 р. питома вага населення із загальними середньодушовими доходами у місяць, нижчими за прожитковий мінімум, становила 32%. Поширене явище бідності не тільки посилює соціальну напругу у регіоні, а й супроводжується небезпекою низки моральних і соціальних втрат. Низькі трудові доходи більшості працюючих, неможливість сумлінною працею досягти бажаних стандартів життя, руйнують вікове ставлення до чесної праці як до цінності. Украй малий розмір мінімальної заробітної плати, що встановлюється українською державою, провокує відтворення мотивації радянських часів за відомою характеристикою: «Держава робить вигляд, що оплачує працю, а працівник, отримуючи таку заробітну платню, робить вигляд, що працює». Малооплачувана робота не є ефективною.

Для осіб, які не можуть знайти підходящої роботи, часто більш прийнятною стає вимушена трудова міграція в інші регіони, праця у неформальному секторі економіки, особливо у сільському господарстві, рибальстві, лісовому господарстві, мисливстві, сфері торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів, готелів та ресторанів, побутових послуг, будівництві, не зважаючи на відсутність мінімальних соціальних гарантій.

Серед працюючих без трудових книжок опиняються колишні працівники освіти, охорони здоров'я, сільського господарства, інженери, висококваліфіковані робітники, які не знайшли іншого способу для виживання своєї сім'ї, ніж тіньова зайнятість. За оцінками державної статистичної служби України, рівень участі населення, зайнятого у неформальному секторі економіки у Кіровоградській області становить 22,5% до всього зайнятого населення регіону (для порівняння, по Україні – 22% або 4,6 млн. осіб).

У зв'язку з тим, що в Кіровоградській області гостро не вистачає робочих місць з гідною оплатою праці, у структурі доходів населення помітно зросла роль соціальної допомоги (у т.ч. пенсій), частка якої (42,9%) опинилась значно більшою, ніж частка заробітної плати (34,3%) (див. рис. 4).

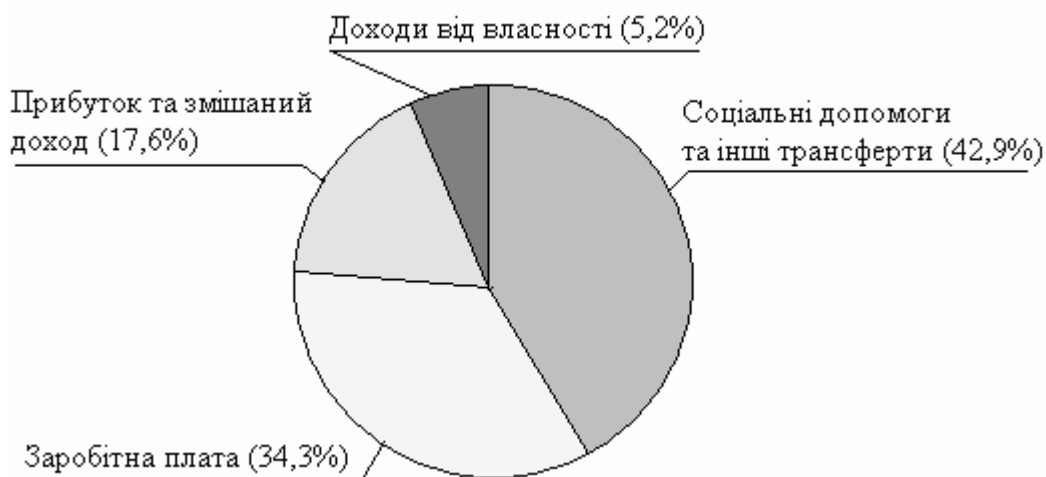

Рисунок 4 – Структура доходів населення Кіровоградської обл. у 2010 р.
Побудовано за джерелом [6, С.370]

Таке явище змушує багатьох працюючих ставити під сумнів значення зайнятості в офіційному секторі економіки і навіть роль праці як головного джерела доходу для працездатних осіб, адже умовою виживання для багатьох стає соціальна допомога. Ситуацію, коли в доходах все більшу роль грає соціальна допомога, а не дохід від праці, не можна вважати нормальною в регіоні, який прагне до економічних зрушень та

впровадження моделі інноваційного розвитку. Соціальна відповідальність держави і бізнесу має полягати не у створенні армії утриманців, а у створенні продуктивних робочих місць, забезпечених конкурентною зарплатою і сприятливими умовами праці. Без подолання такої ситуації неможливо розраховувати на піднесення конкурентних позицій регіону, цивілізований розвиток економіки.

Висновок. Наявність гострих протиріч у сфері соціально-трудова відносин засвідчує нестачу зрілої соціальної відповідальності держави, роботодавців і профспілок за стан соціально-трудова сфери в Україні і її регіонах зокрема. На прикладі наведених результатів аналізу, що стосуються Кіровоградської області, зрозуміло, що наслідком деформацій у сфері доходів, зайнятості стає недовикористання трудового потенціалу населення області, деградація незатребуваних знань і професійних якостей, руйнація мотивів до ефективної праці (особливо у сільській місцевості), що, врешті-решт, перешкоджає розвитку бізнесу, економіки регіону загалом, не говорячи про перспективи покращення добробуту населення, соціальної інфраструктури. Зміна ситуації на краще потребує активного соціального діалогу, спільних заходів з боку представників влади, бізнесу та профспілок у регулюванні доходів, зайнятості, забезпеченні реальної соціальної захищеності. Без цього не варто розраховувати на стійке економічне зростання регіону та інноваційні зрушення.

Список літератури

1. Лібанова Е.М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку XXI століття / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка, 2008. – № 1. – С. 9–22.
2. Колот А.М. Еволюція ролі держави та інструментарію її впливу на розвиток соціально-трудова сфери / А.М. Колот // Соціально-трудова відносини: теорія і практика: зб. наук. праць./Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, ДВНЗ «КНЕУ ім. Гетьмана» – К.: КНЕУ, 2011. – № 1 / 2011 – С.5 – 13.
3. Соціально-трудова відносини: проблеми гармонізації: [колективна монографія] / М.В. Семикіна, З.В. Смутчак, С.Р. Пасека та ін. / За ред. М.В. Семикіної. – Кіровоград : «КОД», 2012. – 300 с.
4. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень. Державний комітет статистики України. – Київ, 2010.– 43 с.
5. Праця України 2010: стат. збірн. – К.: Держ. Служба статистики України, 2011.– 324 с.
6. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2010 рік / За ред. Л.Б. Дівель. Головне управління статистики у Кіровоградській області, Кіровоград, 2011. – С. 372.

М.Семикіна

Напряженность социально-трудовых отношений как тормоз экономического развития региона

На основе анализа состояния социально-трудовых отношений в Украине, и в том числе Кировоградской области, раскрыты противоречия в их развитии, определены доминанты социальной напряженности, обоснована необходимость активизации социального диалога в интересах обеспечения прогрессивного социального развития региона, роста его экономики.

M. Semikina

The tension of the social-labor relations like a brake of the development of the region

On the basis of the analysis of the social-labour relations in Ukraine, including Kirovograd region, the contradictions in their development have been disclosed, the dominants of the social tension have been defined, the necessity of the activization of social dialogue in behalf of the ensuring of the progressive social development of the region and of the growth of its economy has been grounded.

Одержано 16.03.12